

Терещенко В. В

(наук.кер. — доц. Лобач К.В)

*студентка III курсу історичного факультету
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка*

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ КОНСТИТУЦІЙ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

Соціалістичні конституції розроблялися на основі повного відходу від загально визнаних конституцій. Закріплені цими конституціями принципи організації державної влади, правового статусу особи, її взаємовідносин з державою суттєво відрізнялися від принципів, розроблених практикою світового конституційного розвитку. Так, фактично було знівельовано принцип народного суверенітету, відкинута принцип розподілу влади, політичного, економічного та ідеологічного плюралізму. Натомість на конституційному рівні закріплювалися належність влади трудящим, керівна роль компартії, панування соціалістичної власності, підпорядкованість особи міфічним інтересам суспільства і держави, право на виявлення яких брали на себе керівники комуністичної партії.

За радянського періоду існування української державності було прийнято чотири конституції, але ці документи, з точки зору вимог теорії конституціоналізму, можна вважати конституціями досить умовно. Вони були, швидше, «квазіконституціями». Адже регулювання відносини людини і держави відбувалось на засадах колективістської концепції без належного врахування міжнародних стандартів у галузі прав людини [2, с. 177].

Відповідно до постанов III з'їзду КП(б)У проект першої конституції Української СРР був схвалений ЦК Компартії України. В основу Конституції УРСР від 14 березня 1919 року було покладено Конституцію РРФСР 1918 року. У цьому Основному Законі відкрито проголошувався класовий характер надання прав і свобод, а також закріплювався політичний режим диктатури пролетаріату. Текст Конституції написано українською мовою і він значно відрізнявся за обсягом. За цією Конституцією Українська Соціалістична Радянська Республіка є політичною одиницею диктатури пролетаріату. Влада працюючих мас на території Української Соціалістичної Радянської Республіки здійснюється через Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів та інші органи влади по означенню Рад [4, с. 279].

Значення першої радянської Конституції полягає у тому, що вона створила юридичне підґрунтя для подальшого державного законотворення в УСРР, особливо для кодифікації права у 1922-1927 років. Звичайно, в тексті першої радянської Конституції України ми не помітимо розподіл влади. Органи радянської влади, як у центрі, так і на місцях дедалі більше контролювалися більшовиками [1, с. 314].

У травні 1929 року XI Всеукраїнський з'їзд Рад затвердив нову Конституцію УСРР, в основу якої було покладено Конституцію СРСР 1924 року. Статті Конституції УСРР мали декларативний характер і не були нормами прямої дії. Конституція 1929 року, як і перша Конституція УСРР, законодавчо закріпила принципи диктатури пролетаріату і республіку Рад як державну форму цієї диктатури. Конституція УСРР 1929 року встановила право самостійно приймати свою власну Конституцію; право на територіальне верховенство; право на створення своїх власних органів державної влади і органів державного управління; право прийому до громадянства Української СРР; право ВУЦВК на здійснення законодавчої ініціативи у найвищих органах Союзу РСР [2, с. 114-115].

Конституцією УСРР 1929 року проголошувалась свобода релігійних визнань і антирелігійної пропаганди, воля виявлення своїх думок. Посилювались економічні гарантії права на інформацію: передавалась до рук робітничого класу і селян преса та всі технічні і матеріальні засоби для видання часописів, книжок тощо; забезпечувалось їх вільне поширення по всій країні. Гарантувалась воля зібрань, мітингів, походів, свобода спілок. На державу покладался обов'язок надати громадянам повну, всебічну та безкоштовну освіту. Право на доступ до культурної інформації забезпечувалось подальшим розвитком української національної культури, культури національних меншин. Формування окремих видів інформаційних ресурсів покладалось на Центральне статистичне управління. Доступ громадян до інформації про діяльність Рад забезпечувався обов'язком цих виборних органів регулярно звітувати перед виборцями [3, с. 246-247].

Однак, на думку П.П. Захарченка, Конституція дала поштовх до занепаду сільськогосподарського виробництва в Україні, що призвело до голодомору 1932-1933 років. Всі кошти направлялись тільки на індустріалізацію, безжально вилучались із сільськогосподарського виробництва. Ця Конституція закріпила диктатуру пролетаріату, що в подальшому зробило неможливим розвиток приватної власності і відкинуло Україну від магістралі світового розвитку [3, с. 243].

На початку червня 1936 року відбувся пленум ЦК ВКП(б), який схвалив проект нової Конституції, а Надзвичайний VIII Всесоюзний з'їзд Рад 5 грудня 1936 р. затвердив і ввів її в дію. Конституцією УРСР 1937 року було побудовано у повній відповідності з Конституцією СРСР 1936 року, більшість їх положень носила демагогічний характер. За словами А.Г. Слюсаренка, Конституція УРСР в центрі уваги ставить питання суспільного устрою, тобто питання економічної і політичної основи [4, с. 129-30].

Б.Й. Кульчицький стверджував, що особливість Конституції полягала в тому, що в неї вперше було введено положення про комуністичну партію як керівну установу всіх громадських і державних організацій. Найвищим органом державної влади УРСР ставала Верховна Рада. Президія – колегіальний, постійно діючий орган. Раднаком УРСР – вищий виконавчий

і розпорядчий орган державної влади. Органами державної влади в областях, округах, районах, містах, селищах, станицях і селах УРСР є Ради депутатів трудящих [3, с. 283].

Нова Конституція Української РСР сприяла впровадженню у життя основних положень марксистко-ленінської теорії про принцип організації і розвитку першого в світі радянського соціалістичного суспільного і державного устрою. Конституція 1937 року ввела нову виборчу систему, засновану на загальному виборчому праві. Багатоступеневі вибори замінялися прямими, відкрите голосування – таємним [4, с. 151].

Конституція УРСР 1937 року проголосила принцип гласності судового процесу. Доступ до інформації в процесі здобуття освіти забезпечувався загальнообов'язковою початковою безкоштовною освітою, включаючи вищу. Свобода слова, друку забезпечувалась наданням трудящим і їх організаціям друкарень, запасів паперу, громадських будинків, засобів зв'язку та інших матеріальних умов. Гарантувалась недоторканість житла громадян і таємниці листування. Розвиток нових інформаційних технологій, телебачення і радіо, викликало потребу у державному регулюванні їх діяльності. До складу Ради Міністрів України входили Голови Державних комітетів по телебаченню і радіомовленню, кінематографії справах видавництва, поліграфії. Підлягав опублікуванню Державний бюджет та звіт про його виконання.

Четверту Конституцію УРСР прийнято 20 квітня 1978 року позачерговою сесією Верховної Ради республіки. Її текст розроблено відповідно до Конституції СРСР 1977 року, яка відобразила, як стверджувалося, новий стан розвитку Радянської держави – побудову в СРСР розвинутого соціалістичного суспільства. Важливим органом влади республіки була Президія Верховної Ради УРСР. За Конституцією УРСР 1978 року Президія Верховної Ради УРСР “є підзвітним Верховній Раді Української РСР органом”, який забезпечував організацію роботи вищого органу влади республіки [7, с. 373].

Конституція розширювала компетенцію органів Союзу, унеможливлювала здійснення державного суверенітету України. Рада Міністрів УРСР – виконувала роль уряду. Основні принципи процесуального права були закріплені Конституцією УРСР 1978 р. Зокрема: здійснення правосуддя тільки судом, на засадах рівності всіх громадян перед законом; участь у суді першої інстанції народних засідателів; колегіальність розгляду цивільних і кримінальних справ у всіх судах; гласність судового розгляду; право обвинуваченого на захист тощо. Вперше було внесено статті, за якими Компартія СРСР визначалась керівною і спрямовуючою силою суспільства, ядром її політичної системи [2, с. 442].

Крім того, Конституція УРСР 1978 року серед основних напрямів політичної системи визначала, зокрема, розширення гласності, постійне вираховування громадської думки. Право на доступ до інформації в процесі

набуття освіти, забезпечувалося загальнообов'язковою середньою освітою, розвитком заочної і вечірньої освіти, безплатною видачею шкільних підручників, створенням умов для самоосвіти. Підлягає захисту з боку держави честь і гідність, особиста свобода та майно, гарантувалось право оскарження дій, службових осіб, державних і громадських організацій. На Ради всіх рівнів покладался обов'язок: здійснювати свою діяльність на основі колективного, вільного, ділового обговорення і вирішення питань гласності, регулярної звітності, систематичного інформування населення про свою роботу і прийняті рішення, а також гарантувалось вільне обговорення політичних, ділових і особистих якостей кандидатів у депутати, право вести агітацію на зборах, у пресі, на телебаченні і радіо. В той же час, не передбачалось публікування бюджету та звітів про його виконання, а лише його загальні показники [4, с. 142].

Водночас, демократичний потенціал Конституції 1978 року не міг бути реалізований, оскільки вона діяла в умовах тоталітарного режиму в Україні і необмеженою влади КППС. Продовжував діяти Головліт України, який контролював рукописи творів друку, доповідей та інших текстових й ілюстрованих матеріалів, що відправлялися за кордон громадянами.

Отже, у радянській юридичній науці конституцією було прийнято вважати основний закон держави, що виражає соціально-політичну природу держави і волю пануючого класу. При цьому, радянські правознавці виділяли особливу юридичну категорію – «Радянська Конституція» – як принципово нову для конституційного права. Тому аналіз конституцій Радянської України, дав змогу простежити основні тенденції розвитку конституційного права в Україні, зрозуміти реальний стан становлення конституціоналізму в нашій державі. З історичної точки зору, порівняння конституцій радянського періоду надав можливість простежити зміни в політичному, ідеологічному сприйнятті державно-правових інститутів пануючої комуністичної партії, зрозуміти процес розвитку соціалістичного будівництва в нашій державі.

Література:

1. Музиченко П.П. Історія держави і права України: навч. посіб. / П.П. Музиченко. – 4-те вид., стер.– К.: Знання, 2003. – 429 с.
2. Історія держави і права України: підручник / [А.С. Чайковський (кер. авт. кол.), В.І.Батриченко, Л.О. Зайцев, О.Л. Копиленко та ін.; За ред. А.С. Чайковського]. – К: Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.
3. Захарченко П.П. Історія держави і права України: підручник / П.П. Захарченко. – К.: «Атіка», 2004. – 368 с.
4. Тацій В.Я. Історія держави і права України: підручник / В.Я. Тацій. – II том. – К.: Інюре, 2003. – 240 с.
5. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік 1929р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://static.rada.gov.ua>
6. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік 1937 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://static.rada.gov.ua>

7. Конституція України: затверджено Законом України від 20.04.1978 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=888-09>

Бай Т.

(наук.кер. —доц. Лобач К.В)

*студентка III курсу історичного факультету
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка*

ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ СТОСУНКИ ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ

Як відомо Литовські Статути діяли на українських землях з XVI – до першої половини XIX ст., доки не було ведене нове російське законодавство. А до цього часу український народ послуговувався у вирішенні шлюбно-сімейних відносин саме Литовськими статутами, тобто вони діяли близько трьох століть на наших землях. Шлюбні та сімейні відносини регулювались нормами, які склались ще в Київській Русі і були перенесені в Статути. І тому центральним елементом сімейного права за Литовськими Статутами був правовий інститут шлюбу, що був започаткований відповідно до українських звичаїв і слідує традиціям народу.

Статути, досить чітко регламентують всю систему укладання шлюбів. Відповідно до норм звичаєвого права людина вважалася повноправним членом громади лише по одруженні, а неодружений чоловік, якого б віку він не був, уважався парубком. До того, хто своєчасно не одружився, ставилися не поважно, і він навіть отримував меншу частку спадщини.

В Статуті 1566 року йдеться про те, що шлюбний вік жінок становив 15 років, а чоловіків — 18. Згодом III Статут зменшив шлюбний вік жінки до 13 років [1].

Укладання шлюбу здійснювалось у декілька етапів: сватання, оглядини, заручини, вінчання та весілля. Сватання й оглядини як підготовча дія не мали ніяких правових наслідків. Правові наслідки наставали тільки після заручин. Сторона, яка відмовилась одружитися після укладання угоди про шлюб (заручин), зобов'язана була виплатити обумовлену угодою недотримку як відшкодування витрат із підготовки до шлюбу. Заручини могли відбутися ще у дитячому віці майбутнього подружжя. Якщо в сім'ї було кілька дівчат, то обов'язково слід було раніше видати заміж старшу, а потім наступну по ній за віком.

Після сватання і заручин представники нареченої та нареченого уклали шлюбний договір. Порядок оформлення шлюбних договорів і наслідки їх невиконання досить докладно розглянуті в Литовських статутах. Головною частиною такого договору були майнові відносини. У ньому